

Prin adresa No. 58 din 7 Ianuarie a. c., d-l Coatu, învățător în comuna Cerna, jud. Tulcea, a făcut cunoscut Muzeului Național de Antichități, că „de niște locuitori din Cerna, s'a găsit o piatră cu inscripție latinească, la poalele muntelui Priopcea, în apropiere de șoseaua Cerna-Măcin“.

D-l prof. V. Pârvan, Directorul Muzeului, mi-a dat plăcuta însărcinare de a publica inscripția după schița alăturată de d-l Coatu la adresa mai sus pomenită.

Monumentul este un altar votiv de piatră, înalt de c. 1.50 m. Partea de jos, sub soclul profilat pe o înălțime de c. 0.50 m., este nelucrată, fiind destinată a fi îngropată în pământ. Lățimea este de 0.35 m., la mijloc, iar la nivelul profilelor de sus și de jos de 0.42 m. Literile înalte de c. 0,050—0,052 m., iar în ultimul rând c. 0,038—0,040 m., sunt lucrate cu îngrijire în stilul sec. II—III. Distanța între rânduri este de c. 0,015 ¹⁾.

Transcrierea inscripției este aceasta:

Numini Liberis (sic) patris, M(arcus) Antistius Caecina, eq(ues) alae I Dardanorum) Antoniniana, ex viso posuit.

La rândul 2 este de observat o greșală gramaticală: se pune Liber la genetivul declinării a III-a în loc de a II-a (*Liberis* în loc de *Liberi*) cum ar fi corect. Scăpări de acestea din vedere se întâmplă însă destul de des, mai ales în inscripții provinciale. Poate că acilapicidul a adăugat un s în plus, având în minte cuvântul următor — *patris*, care se termină tocmai în această literă ²⁾.

Monumentul — o *ara* votivă — este în-

chinat lui *Liber pater* de către *Marcus Antistius Caecina*. Inscripția noastră este o contribuție prețioasă pentru istoria familiei *Antistia* la Troesmis. Într'adevăr această familie mai este constatată aici prin trei inscripții: C. I. L. III, 6184, 6207, 7504.

Cel dintai — probabil cel din inscripția

6184 — se arată a fi din Ancyra ³⁾. El este

¹⁾ Decalcul după care am făcut fotografia mi-a fost pus la dispoziție de d-l C. Moisil.

²⁾ O greșală la fel se găsește — după cât am putut cerceta — numai într-o inscripție din Praeneste: *Fortunae primigeniae signum Liberis patris Pantei*. . . (C. I. L. XIV, 2865).

Bul. Com. Mon. Ist.

³⁾ *C(aus) Antistius . . . , Ancyra, Vale[us veteranus] leg(ionis) V Macedoniae vi(x)it postmissioni an(nos) X . . . [men]ses XI, dies XV, f(ilius). . . Antistius Zoticus patri benemerenti et Atilia Fortunata, pio coniugi et sibi faciendum [curaverunt].*

legionar al legiunei a V-a *Macedonica*, recrutat poate în timpul când vexilații din această legiune luptau în Orient, în războiul cu Parții și Evreii, prin anii 114—117 ¹⁾.

Terminându-și serviciul el este colonizat pe teritoriul legiunei și trăește încă după liberare, mai bine de 10 ani. După moarte soția sa *Atilia* și fiul său *Antistius Zoticus* ²⁾, îi ridică un monument funerar. *Antistius Zoticus* moare la rândul lui destul de tânăr, în vârstă numai de 36 ani, după cum reiese din inscripția funerară ce i-a fost ridicată de soția sa *Antistia Antonina* și de mamă-sa *Atilia Fortunata* ³⁾. Unui *Marcus Ulpius Marcianus* îi ridică plini de recunoștință, frații *Marcus Antistius Rufus* și *Marcus Antistius Domitius*, un monument onorific, desigur pentru bunavoință ce le-a arătat în calitate de magistrat suprem al municipiului și de coleg în pontificat al unuia, ca și de coleg de magistratură al celui alt frate ⁴⁾. *Marcus Ulpius Marcianus*, după ce terminase serviciul militar ca *singularis consularis* tot în *ala I Dardanorum*, ca și *Caecina* al nostru, ocupă în municipiul Troesmis demnitățile cele mai înalte: *pontifex* și *duumvir quinquennalis*. Inscripția este după 170 p. Chr., dată aproximativă la care legiunea V-a *Macedonica* a fost dislocată din *Moesia inferior*, dela Troesmis, în Dacia, care fusese încă dinainte ridicată la rangul de provincie consulară ⁵⁾.

¹⁾ Vezi C. I. L. III, 14155² și Bogdan Filow, *Die Legionen der Provinz Moesia von Augustus bis auf Diocletian*, Leipzig 1906, p. 68 și urm.

²⁾ Toate numele în familia *Antistiilor* sunt curat latine, afară de *Zoticus*, care este grecesc; cf. W. Pape, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, ed. din 1875, la cuvântul *Ζωτικός*, vol. I, p. 450.

³⁾ C. I. L. III, 6207: *Antistius Zoticus vix(it) ann(orum) XXXVI. H(ic) s(itus) e(st). Antistia Antonina marita ejus et Stelea (sic) Atilia Fortunata mat(er) heredes primi*.

⁴⁾ C. I. L. III, 7504: *M(arco) Ulp(io) Marciano vet(erano) ex s(ingulari) c(onsularis) a(lae) I D(ardanorum) pont(ifi)ci II viro q(uin)q(uen)nali m(unicipii) Tr(oesmensium) Marc(i) Antistius Rufus pont(ifi)ex et Antistius Domitius ed(ili)s q(uaestor), fratres o(ptimo) v(iro)*.

⁵⁾ Vezi Anton v. Premerstein, *Die Dreiteilung der Provinz Dacia*, în *Wiener Eranos*, Wien 1909, p. 256. Cf. și inscripția din C. I. L. III, 7505, și interpretarea ei la Filow, op. cit., p. 74.

Marcus Antistius Caecina, cel din inscripția noastră inedită, este *eques alae I Dardanorum*, ca și cel din inscripția precedentă, *Marcus Ulpius Marcianus*.

Ala I Dardanorum este constatată din anul 99 p. Chr. și până în 241 la Arrubium ⁶⁾, unde probabil că și-a avut în permanență garnizoana.

În diploma din 14 Aug. a. 99 p. Chr. ea este numită *Vespasiana*, ceia-ce arată că a fost creată de Vespasian. Aci ea având cognumele de *Antoniniana* și literile fiind încă foarte bine lucrate, rezultă că inscripția este cel mai târziu din timpul lui Caracalla, de când este obiceiul ca unitățile de trupă să ia numele împăratului care domnește ⁷⁾.

Între Arrubium și dealul Priopcea, la poalele căruia s'a găsit monumentul nostru, este *Troesmis*. E posibil ca familia *Antistia*, care a dat mai mulți militari, după cum am văzut, să-și fi avut proprietatea rurală undeva pe teritoriul *Troesmis*-ului, poate tocmai aci! ⁸⁾. Mai este posibil ca lui *M. Antistius Caecina* să i se fi părut „*ex viso*“, după cum ne spune el, că trebuie să pună altarul tocmai în acel loc, unde de altfel se poate să fi fost un sanctuar al Zeului *Liber*.

În orice caz, pe aici treceă drumul dela Arrubium și Troesmis la Cerna și Akbunar, așa cum a fost stabilit de d-l V. Pârvan în *Cetatea Ulmetum*, vol. I, p. 87 sqq. și harta, și precum prin noua noastră inscripție, se confirmă încă odată pe lângă știrile ce aveam până acum.

Cultul lui *Liber*, analogizat în totul lui Dionysos și păstrându-și numai numele vechiu

⁶⁾ Ca *termini a quo* și *ad quem*, între cari constatăm *ala I Dardanorum* în *Moesia inferior* avem diplomele:

C. I. L. III: XXX (XX) din 14 August a. 99 și XLVIII din 2 Aprilie a. 241. Pentru istoricul acestei *ala* vezi Cichorius, în Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie*, sub cuvântul respectiv, col. 1240, unde este dată și literatura, la care trebuie să adăogăm și inscripția C. I. L. VI, 31,164 (= Dessau, *Inscriptiones latinae selectae*, I, 2189); cfr. și V. Pârvan, *Descoperiri nouă în Scythia minor*, în *An. Acad. Rom. tom. XXXV, Mem. secțiunii istorice*, p. 486.

⁷⁾ I. Marquardt, *Roemische Staatsverwaltung*, vol. II, p. 441.

⁸⁾ Pentru teritoriul rural al Troesmensilor, cf. V. Pârvan, *Descoperiri nouă în Scythia minor*, *An. Acad. Rom. t. XXXV, Mem. secției istorice*, p. 499.

italic, este destul de răspândit în ținuturile thraco-illyrice ¹⁾. Dintre inscripțiile închinat lui *Liber*, cunoscute până acum, cele mai numeroase sunt din Dalmația ²⁾, Panonia ³⁾, Dacia ⁴⁾ și Moesia cu Thracia ⁵⁾.

Faptul că cultul lui *Liber-Dionysos* este răspândit mai ales în aceste părți, ne îndreptățește să credem că neamurile thraco-illyrice l-au identificat cu zeii lor naționali cei mai răspândiți, și anume în regiunea thracă cu *Sabazios*, care avea atribuții analoge ⁶⁾. În tendința lor de syncretizare a zeilor Thracii au confundat pe *Sabazios* și cu *Jupiter Optimus Maximus* ⁷⁾.

În Scythia minor, ținutul care ne interesează din punct de vedere al inscripției noastre, cultul lui *Liber* este deasemenea destul de răspândit. La *Tomî* s'au găsit șapte reliefuri cu reprezentări de ale lui *Dionysos* ⁸⁾ și un cap de statueta pu-

blicat mai jos. În *Tropaeum Traiani* el este adorat în legătură cu *Jupiter Optimus Maximus* cu *Hercules invictus* și cu *Ceres* ⁹⁾, în *Histria* un *Lucius Pompeius Valens*, originar, ca și Antistii, din Ancyra, ocupă „*sacerdotium at Liberum*” ¹⁰⁾. În legătură cu *Liber pater* este în părțile thrace cultul lui *Silvanus*, adorat de pildă cu deosebire la *Ulmétum*, unde săpăturile din urmă au dat la iveală o inscripție prin care se constată aci un întreg *collegium consacranorum Silvani satoris* ¹¹⁾. În fine chiar dela Troesmis mai avem un mic altar închinat lui *Jupiter optimus maximus* și lui *Liber pater* ¹²⁾.

II.

În colecția Muzeului Național de Antichități se găsește un frumos cap de *Dio-*

nysos tânăr, inedit, găsit la Constanța.

Capul înalt de c. 0,20 m., este un fragment al unei statuete de marmură. Partea de sub gât, ceva mai albă în fotografie, i-a fost adăugat mai târziu pentru a-i servi ca postament.

Părul lung și ondulat, în față este pieptănat în sus; o cărare la mijloc îl desparte

¹⁾ Pe reliefele din aceste regiuni care însoțesc multe din inscripțiile închinat lui *Liber*, Zeul este reprezentat cu toate atributele lui *Dionysos*, ceea ce arată clar, că vechiul *Liber italic* — rămas doar cu numele — este înlocuit cu totul de *Dionysos* grec. Asupra lui *Liber*, vezi *Wissowa*, în *Roscher, Lexicon der griechischen und röm. Mythologie*, sub cuvântul respectiv, col. 2021 și *Toutain*, în *Daremberg & Saglio, Dictionnaire des antiquités*, sub cuvântul respectiv, p. 1189.

²⁾ C. I. L. III, 1784, 1785, 1786, 1787, 1790, 1951, 2730, 2815, 2903, 3046, 3093, 3094, 8338, 8365, 8430, 8484, 8485, 8528, 8674, 9572, *9812, 9934, 10133, 12717, 12718, 14241, 146721, 14673, 15046, și 15044.

³⁾ C. I. L. III, 3234, 3267, 3295, 3298, 3464, 3466, 3956, 3957, 4297, 10275, 10326, 10327, 10343, 10346, 10359, 10377, 10432, 10433, 10904, 10910, 11079, 14340⁸⁾, 14340⁹⁾, 14340¹⁰⁾, 14356^{5b)} și 14356^{5a)}.

⁴⁾ C. I. L. III, 792, 896, 930, 1065, 1091, 1092, 1093, 1094, 1261, 1303, 1355, 1411, 1548, 7681, 7682, 7683, 7684, 7765, 7826, 7916, 12566 și 12572.

⁵⁾ C. I. L. III, 633, 703, 704, 1494, 12489 și 142141.

⁶⁾ Macrobius, I, 18: „Item in Thracia eundem haberi Solem atque Liberum accipimus, quum illi Sabadium nuncupantes, magnifica religione celebrant, ut Alexander scribit: eique deo in colle Zilmisso aedes dedicata est specie rotunda; cujus in medium interpatet tectum... Cf. *Fragm. hist. graec.*, ed. Carol Müller, Paris 1883, vol. III, p. 244. Cf. și Tocilescu, *Mon. epigr. și sculpturali*, p. 22, unde titlul e făcut greșit.

⁷⁾ *I. O. M. Sabadio [conservatori honori aquilae legionis] XXII...*, C. I. L. VI, 31, 164 sau *Inscr. lat. sel. I* 2294.

⁸⁾ Sunt publicate și studiate de d. D. M. Teodorescu în *Monumente inedite din Tomî*, chiar în acest număr al *Buletinului*, sub. No. 82 sqq.

⁹⁾ C. I. L. III, 142141.

¹⁰⁾ C. I. L. III, 12489.

¹¹⁾ Vezi V. Pârvan, „Cetatea Ulmetum” II, în *An. Acad. Rom., Mem. sect. istorice*, tom. XXXVI, p. 359 sqq.

¹²⁾ C. I. L. III, 7498. Cf. și Tocilescu, în *Arch. epigr. Mitth.*, VI, p. 44, n. 89 și în *Rev. p. ist. arch. și fil.*, vol. I (1883), p. 293.

în două în așa fel în cât, căzând de o parte și de alta a capului, se răsfrânge apoi deasupra tâmplelor și a urechilor în sus, fiind ținut în această poziție de o cunună în care sunt impletite în mod amplu struguri, frunze de viță și frunze și fructe de ederă. În partea dinapoi a capului o parte din păr cade pe sub cunună pe grumaz; această

parte cât și capetele cununei sunt deteriorate. De o parte și de alta deasupra urechilor cade din cunună câte un bogat ciorchine de struguri peste care se lasă alipindu-se „mouillée“ câte o frumoasă frunză de viță. Partea de jos a ambelor ciorchine și frunze, iar în dreapta și partea de sus,

sunt deteriorate. Mai sus, deasupra acestor ciorchine și frunze, ies din cunună într'un mod aproape simetric frunze de ederă: se pare că au fost câte trei de o parte și de alta; păstrată este în partea dreaptă una întreagă în față și o parte din cea care venea spre laturea capului, iar în partea stângă este păstrată cea care venea spre laturea capului, fărâmată fiind cea care venea spre față. Încă câte una, care se pare că veneau spre partea dinapoi a capului, lipsesc. În partea de sus a capului, în vârful cununei, erau două fructe de ederă, din cari se mai păstrează cel din stânga. Partea dinapoi a capului este tratată sumar, ceea ce ne arată că statueta era făcută pentru a fi privită din față, așezată fiind de sigur într'o nișă.

Fața este bine păstrată; doar vârful nasului bărbia și obrazul drept sunt puțin deteriorate.

Lipsa mușchilor și netezimea feței dau figurei o expresie de moliciune feminină. Este un *Dionysos* în extaz, cu o nuanță erotică, după concepția artistică din epoca târzie hellenistică.

Avem a face aici cu o lucrare foarte bună de artă provincială, care după tehnică și mai cu seamă după tratarea ochilor, cari au pupilele indicate, trebuie pusă în sec. I sau cel mult în jumătatea I-a a sec. II p. Chr.

P. NICORESCU

R É S U M É

I

On vient de découvrir sur le versant S-O du mont Priopcea, près de *Troesmis*, une *ara* votive consacrée au dieu *Liber pater* par un *Marcus Antistius Caecina*, *equus alae I Dardanorum Antoniniana*. L'inscription apporte de précieux renseignements pour l'histoire de la famille *Antistia*, constatée à *Træsmis* par les inscriptions du C. I. L. III, No. 6184, 6207 et 7504. C'était une famille de militaires, fondée ici, probablement, par *Gaius Antistius Valens*. Celui-ci originaire d'Ancyra, vétéran de la Ve-ème légion macédonique, fut recruté, peut-être, pendant que des vexillations de cette légion luttèrent en Orient contre les Parthes et les Juifs, au cours des années 114—117 (6184). Son fils, *Zoticus*, mourut à l'âge de 36 ans (6207). Les frères *Marcus Antistius Rufus* et *Marcus Antistius Domitius*, les neveux peut-être du premier *Antistius*, occupèrent les plus hautes charges du municipe de *Troesmis*, à savoir : le premier fut *pontifex*, l'autre *aedilis quaestor* (7504).

On peut ajouter à présent le renseignement fourni par notre inscription : un *Marcus Antistius Caecina*, peut-être un fils de l'un des deux frères cités, est *equus alae I Dardanorum Antoniniana*.

Cette *ala* nous est connue comme résidant en permanence dans cette contrée de la *Scythia minor*, très probablement à *Ar-*

rubium, entre 99 et 241. Nous la connaissons sous le nom de *Vespasiana* seulement, ce qui montrerait qu'elle a été créée par Vespasien. Dans cette inscription elle porte le surnom d'*Antoniniana*. Du caractère épigraphique de l'inscription et du surnom, il résulte qu'on peut la dater au plus tard de l'époque de Caracalla. Le lieu de la découverte, au pied du mont Priopcea, prouve une fois de plus que c'est par là que passait une *semita*, ainsi que M. V. Pârvan l'a établi dans sa „*Cetatea Ulmetum*“ (vol. I, p. 87 sqq. et la carte).

II

Dans la collection du Musée National d'Antiquités se trouve une belle tête inédite, découverte à Constanța (*Tomi*). La tête, bien conservée, haute de 0.20 m., représente un *Dionysos* jeune, amplement orné de feuilles de vigne et de raisins, ainsi que de feuilles et de fruits de lierre. Les traits du visage, peu accusés, la peau lisse, lui prêtent une certaine expression de mollesse et de grâce féminine.

C'est un *Dionysos* en extase, avec une nuance érotique, selon la conception chère aux maîtres de l'époque tardive de l'hellénisme.

La technique et l'exécution des yeux surtout, avec leurs prunelles accusées, nous conduisent à placer cette œuvre au premier siècle de notre ère ou au plus tard dans la première moitié du deuxième siècle.